

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เกษตรกรรมเป็นพื้นฐานการเติบโตของประเทศไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แม้โฉมหน้าสภาพการณ์ของโลกจะเปลี่ยนแปลงไปหลายยุคสมัย ภาคธุรกิจและอุตสาหกรรมเข้ามามีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งยวดในการพัฒนาประเทศ แต่สิ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้ก็คือ ประเทศไทยยังเป็นประเทศเกษตรกรรม ดังนั้นการพัฒนาประเทศจะไม่สามารถบรรลุถึงความมั่นคงและยั่งยืน ได้ หากรัฐยังมองว่าภาคธุรกิจและอุตสาหกรรมเป็นภาคที่สำคัญที่สุด โดยละเลยภาคเกษตรกรรมและเกษตรกรซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศไป

การพัฒนาประเทศในปัจจุบัน ผู้ได้รับประโยชน์มีเพียงคนกลุ่มน้อยกลุ่มเดียว ขณะที่ผู้คนอีกหลายสิบล้านคนต้องลำบากและยากจนยิ่งขึ้น ภาคธุรกิจและอุตสาหกรรมเท่านั้นที่เติบโต ส่วนภาคเกษตรกรรมไม่ได้เติบโตตามไปด้วย มีการพึ่งตลาดต่างประเทศมากกว่าในประเทศ เพราะผู้คนในประเทศไม่มีกำลังซื้อ การพัฒนาประเทศเช่นนี้แสดงว่า ประเทศไทยไม่สามารถพึ่งตนเองได้ เนื่องจากระบบเศรษฐกิจไม่มีฐานอยู่ในประเทศ หวังพึ่งแต่ตลาดต่างประเทศซึ่งอยู่เหนืออำนาจที่จะควบคุมได้ (เสรี, 2536 : 56 - 57)

แรกเริ่มการทำเกษตรกรรมเป็นไปในรูปแบบเพื่อการยังชีพ มีลักษณะคือ มุ่งผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการในครัวเรือนเป็นหลัก ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นโดยไม่พึ่งพาปัจจัยจากภายนอก อยู่ภายใต้อิทธิพลของธรรมชาติ และมีความหลากหลายทางชีวภาพในไร่นาสูง การเกษตรในรูปแบบนี้ได้เปลี่ยนแปลงไป หลังเกิดปรากฏการณ์ปฏิวัติเขียว (Green Revolution) ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยเกิดขึ้นในประเทศโลกที่สาม ภายใต้การสนับสนุนของประเทศอุตสาหกรรมหรือประเทศโลกที่หนึ่ง

ระบบเกษตรกรรมแผนใหม่หรือเกษตรกรรมเคมี (Chemical Agriculture) ที่ปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน เป็นระบบเกษตรที่ต้องใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่และปัจจัยการผลิตมาก ความหลากหลายทางชีวภาพในไร่นาดำ บริษัทธุรกิจการเกษตรและภาครัฐเข้ามามีบทบาทสูงในการกำหนดราคาผลผลิต โครงสร้างของระบบเกษตรดังกล่าวได้กลายเป็นสาเหตุของปัญหาหลายๆประการ เช่น ปัญหาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ปัญหาราเคมีเป็นอันตรายต่อสุขภาพของผู้บริโภคและตัวเกษตรกร ปัญหาเศรษฐกิจและสังคม เป็นต้น

ในกรณีของประเทศไทย ระบบเกษตรกรรมเคมีได้ทำลายภูมิปัญญาชาวบ้านและรากฐานการเกษตรแบบยั่งยืนในอดีต การเปลี่ยนวิถีการผลิตกระทบกระเทือนต่อคุณค่าของการพึ่งตนเองและการพึ่งพากันเองเป็นอย่างมาก เกษตรกรผันตัวเองจากการเป็นคนทำมาหากินมาเป็นคนทำงานหาเงิน นอกจากจะระดมการผลิตในไร่นาตนแล้ว ยังเก็บเกี่ยวผลผลิตจากธรรมชาติไปขาย จนไม่เหลือเพียงพอสำหรับเลี้ยงชีพตนเอง (เสรี, 2536 : 40) และระบบเกษตรกรรมเคมียังทำให้เกษตรกรต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก เช่น ปุ๋ยและสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ซึ่งมีราคาแพง ในขณะที่ผลผลิตขายได้ราคาต่ำ เมื่อเกิดภาวะได้ไม่คุ้มเสีย สิ่งก็ตามมาก็คือ ภาวะหนี้สินและความยากจน ซึ่งครอบงำชาวนาชาวไร่ทั่วประเทศอย่างยากที่จะถอนตัวได้ ความล้มเหลวทางเศรษฐกิจดังกล่าวผลักดันให้เกษตรกรบางส่วนต้องละถิ่นฐาน หลังไหลเข้าไปทำงานในเมืองหลวง เกิดปัญหาชุมชนแออัด ปัญหาอาชญากรรม และอีกนานาปัญหาที่ติดตามมาเป็นลูกโซ่ ชีวิตครอบครัวและชีวิตชุมชนซึ่งเคยพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและสังคมได้ กลับต้องแตกสลาย วัฒนธรรมชุมชนที่มีการพึ่งพาอาศัยกันต้องถูกทำลาย ชีวิตคนส่วนใหญ่ไร้ที่พึ่งพิง และเป็นภาระแก่รัฐที่จะต้องจัดสวัสดิการสังคมให้ (Social Security) ซึ่งในความเป็นจริงไม่มีทางจัดได้เพียงพอ (ประเวศ, 2530 : 86)

แม้รัฐบาลแต่ละชุดที่ขึ้นมาบริหารบ้านเมือง จะมีนโยบายต่างๆออกมาช่วยเหลือ เช่น การประกันราคา การพยุงราคา แต่ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาราคาสินค้าผลผลิตนี้ได้อย่างจริงจัง แต่เกษตรกรจำนวนหนึ่งยังคงหวังว่า การรวมกลุ่มกันประท้วงเรียกร้องให้รัฐบาลมีนโยบายที่แน่นอนขึ้น แก้ปัญหาในจุดต่างๆจริงจังขึ้น และให้ประโยชน์แก่ชาวไร่ชาวนามากขึ้น จะเป็นทางออกที่ดีที่สุดในวิกฤติการณ์เช่นนี้

ในขณะที่เดียวกันยังมีเกษตรกรอีกจำนวนหนึ่ง ซึ่งเมื่อผ่านประสบการณ์ที่ล้มเหลวในการทำเกษตรมาแล้วได้พบว่า การเรียกร้องรัฐบาลเป็นสิ่งสูญเปล่า การปลูกพืชเพื่อให้ได้ผลผลิตเป็นจำนวนมากตอบสนองความต้องการของตลาด ไม่ใช่แนวทางที่ถูกต้อง วิถีการเกษตรที่สามารถทำให้เกษตรกรมีชีวิตที่ดีขึ้นได้คือ วิถีแห่งการพึ่งตนเองเท่านั้น เกษตรกรจำนวนนี้ได้ตัดสินใจเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตของตน พาชีวิตออกจากกรงขังของกลไกตลาด เริ่มต้นใหม่กับการพึ่งพาตนเอง โดยการเน้นการผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลัก ลดการพึ่งพาปัจจัยจากภายนอก ใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้มากขึ้น และร่วมมือกับธรรมชาติอย่างประสานสอดคล้อง ปัจจุบันมีเกษตรกรหลายวิธีดำเนินตามแบบดังกล่าว เช่น เกษตรกรรมผสมผสาน ไร่นาสวนผสม เกษตรกรรมธรรมชาติ เป็นต้น

การถอนตัวออกจากการครอบงำของกลไกตลาด ไม่ได้จำกัดเฉพาะด้านรูปธรรม อันได้แก่ การลดการพึ่งพิงสินค้าทุน ปัจจัยการผลิต และลดการผูกติดกับราคาในตลาดเท่านั้น ในด้านนามธรรม ยังควรเป็นอิสระจากทัศนคติและค่านิยมของเศรษฐกิจการตลาดอีกด้วย ทัศนะแบบวัตถุนิยมและบริโภคนิยมนี้ มีอิทธิพลอย่างมากต่อเกษตรกรในปัจจุบัน เกษตรกรรมซึ่งเคยเป็นการทำ

มาหากินสำหรับยังชีพ เพื่อจะได้ทำกิจกรรมอันเป็นประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่นนั้น ทุกวันนี้ได้กลายเป็นช่องทางแสวงหาความร่ำรวย โดยเอาเปรียบธรรมชาติและผู้คนที่ให้มากที่สุด เพียงเพื่อจะได้มีทรัพย์สินมากๆ และการเป็นอิสระจากค่านิยมในระบบตลาดนั้น ต้องให้ความสำคัญกับคุณค่าของจิตใจ โดยตระหนักว่าคุณภาพชีวิตไม่ใช่อยู่ที่มาตรฐานชีวิตที่สูงขึ้น หรือมีความมั่งคั่งทางวัตถุแต่เพียงอย่างเดียว จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยอื่นๆ ได้แก่ การมีสัมพันธอันดีระหว่างบุคคลกับธรรมชาติรอบตัว การมีจิตและปัญญาที่มีคุณภาพ สามารถเข้าถึงความดีและความสุขได้อย่างประณีต จนเป็นอิสระจากการครอบงำทั้งภายนอกและภายใน สามารถพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง (พระไพศาล , 2536 : 169 - 171)

ความพยายามสร้างความเป็นไทแก่ตัวเองของเกษตรกรเป็นสิ่งที่น่าสนใจ เพราะไม่ใช่เป็นการเปลี่ยนแปลงทางเทคนิควิธีการเท่านั้น แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงทางความคิด วิถีคิด และปรัชญาพื้นฐานของชีวิตด้วย มีเกษตรกรหลายรายทั้งที่เป็นปัจเจกบุคคลและชุมชน ซึ่งมีแนวคิดและวิถีการดำเนินชีวิตเพื่อการพึ่งตนเอง ที่ได้รับการเผยแพร่เป็นตัวอย่างที่น่าศึกษาสำหรับเกษตรกรรายอื่นๆ ในกรณีของกลุ่มสันติอโศกก็เช่นเดียวกัน แม้มีวิถีชีวิตที่แปลกแยกแตกต่างออกไปจากสังคมอื่น แต่เมื่อมองให้ลึกลงไปก็พบว่า มีจุดมุ่งหมายที่ต้องการสร้างรากฐานของชุมชนด้วยการทำการเกษตรเพื่อการพึ่งตนเองเช่นเดียวกัน

โครงสร้างการปกครองในชุมชนชาวอโศกนั้น ก่อกำเนิดจากกลุ่มผู้เลื่อมใสศรัทธาในแนวการสอนพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาของสมณะไพริกัษแห่งสันติอโศก จนกระทั่งมีการรวมตัวกันจัดตั้งชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะ มีการปกครองโดยใช้พระธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว มีการประพฤติปฏิบัติที่ทวนกระแสค่านิยมโลก เน้นความขยัน มัธยัสถ์ เสียสละ ไม่สะสม มุ่งสร้างสรรพสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม อยู่ร่วมกันในชุมชนโดยยึดโยงกันด้วยวัฒนธรรมและประเพณีที่ดีงาม มีความเท่าเทียมกัน มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย กลมกลืนกับธรรมชาติ มีสำนึกของการเป็นเจ้าของชุมชน และเห็นความสำคัญของการเข้าร่วมในกิจกรรมของชุมชน ยอมรับมติเสียงส่วนใหญ่ และมีการกระจายอำนาจออกจากส่วนกลาง (ธัญญา , 2536 : บทคัดย่อ) ความสำคัญสูงสุดของขบวนการสันติอโศกไม่ได้อยู่ที่การกินมังสวิรัติ แต่อยู่ที่การสร้างชุมชนที่มีศีลเป็นระบบชีวิตให้มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ไม่กดขี่ขูดรีด ไม่ทำโดยหวังกำไร แต่แบ่งปันช่วยเหลือกันด้วยบุญนิยม ทำให้ชุมชนสงบร่มเย็น (ประเวศ , 2530 : 102)

ชุมชนศรัทธาอโศกซึ่งผู้วิจัยได้เลือกเป็นกรณีศึกษา เป็นหนึ่งในอีกหลายสาขาของกลุ่มสันติอโศก และได้รับการยกย่องจากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ให้เป็นหนึ่งในสิบสองหมู่บ้านดีเด่นทางวัฒนธรรมของประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2540 พลังของชุมชนและการพึ่งตนเองได้อย่างเข้มแข็งแม้ในภาวะเศรษฐกิจที่เลวร้ายอย่างในปัจจุบันนี้ เป็นสิ่งที่ไม่ว่าใครก็ตาม อยากให้เกิดขึ้นในชาติของ

ตน ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการศึกษารูปแบบการเกษตรที่พวกเขาปฏิบัติกันอยู่ รวมทั้งปัจจัยที่มีผลต่อการพึ่งตนเองของชาวชุมชน เนื่องจากเห็นว่าสิ่งนี้เป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้ชุมชนศรีระอโคกยืนหยัดมาได้ร่วม 20 ปี และเลี้ยงชีพชาวชุมชนกว่า 300 คน ให้อยู่รอดมาได้อย่างมั่นคงและปลอดภัย โดยพึ่งพาปัจจัยภายนอกให้น้อยที่สุด การได้เข้าไปเรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชนที่มีลักษณะดังกล่าว ผู้วิจัยเห็นว่าจะเป็นประโยชน์ หากได้นำมาปรับใช้กับองค์กร หน่วยงาน และบุคคลทั่วไปให้เหมาะสมต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบการทำกิจกรรมธรรมชาติ และศักยภาพในการดำเนินงานเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนศรีระอโคก อำเภอกันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการพึ่งตนเองของชาวชุมชนศรีระอโคก อำเภอกันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ
3. เพื่อศึกษาถึงปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนศรีระอโคก อำเภอกันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ ตลอดจนรับทราบเกี่ยวกับการหาแนวทางแก้ไขซึ่งดำเนินการโดยชุมชนเอง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ทำให้ทราบรูปแบบการทำกิจกรรมธรรมชาติเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนศรีระอโคก อำเภอกันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ และใช้เป็นแนวทางประยุกต์ใช้กับองค์กร หน่วยงาน และบุคคลทั่วไปได้

ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ได้ศึกษาเนื้อหาดังต่อไปนี้

1. ศึกษาบริบท (Context) ทั่วไปของชุมชนศรีระอโคก อันได้แก่ สภาพทางภูมิศาสตร์และภูมิหลังของชุมชน สภาพสังคมและเศรษฐกิจของชาวชุมชน ซึ่งประกอบด้วย ภูมิลำเนา ลักษณะครอบครัว วุฒิกการศึกษา บทบาทหน้าที่ ทศนคติ อุดมการณ์ และศาสนา
2. ศึกษารูปแบบการทำกิจกรรมธรรมชาติเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนศรีระอโคก อำเภอกันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งแบ่งเป็นงานด้านต่างๆ เช่น งานนาธรรมชาติ งานสวนสมุนไพร งานสวนผลไม้ เป็นต้น และศึกษาถึงศักยภาพในการดำเนินงาน ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น

3. ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการพึ่งตนเองของชาวชุมชนศีระะอโศก อำเภอกันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ เช่น ศาสนา ผู้นำกลุ่ม บุคลากรในชุมชน กิจกรรมเพื่อการพึ่งตนเอง เป็นต้น

นิยามศัพท์เฉพาะการวิจัย

กลไกกรรมธรรมชาติ หมายถึง ชื่อที่กลุ่มสันตือโศกใช้เรียกรูปแบบการทำการเกษตรที่ปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสนองตอบต่อการอุปโภคและบริโภคภายในชุมชน แบ่งออกเป็นงานด้านๆ เช่น งานนาธรรมชาติ งานสวนสมุนไพร งานโรงเห็ด งานสวนผลไม้ เป็นต้น

การพึ่งตนเองของชุมชน หมายถึง ความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากรและบุคลากร เพื่อให้ได้มาซึ่งผลผลิตและอื่นๆที่จำเป็นต่อการยังชีพของชาวชุมชนอย่างเพียงพอ โดยลดภาระการพึ่งพาจากปัจจัยภายนอกชุมชนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

กลุ่มสันตือโศก หมายถึง องค์กรอิสระทางศาสนาซึ่งมีสมณะโพธิรักษ์เป็นผู้ก่อตั้ง ยึดถือคำสอนดั้งเดิมในพระพุทธศาสนาและกฎเกณฑ์การดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายอย่างเคร่งครัด

ชุมชนศีระะอโศก หมายถึง ชุมชนพึ่งตนเองซึ่งเป็นหนึ่งในเจ็ดสาขาของสันตือโศก โดยตั้งอยู่ในอำเภอกันทรลักษณ์ จังหวัดศรีสะเกษ

ศักยภาพในการดำเนินงานเพื่อการพึ่งตนเอง หมายถึง ความสามารถในการจัดการใช้ทรัพยากร จัดการบุคลากร จัดระเบียบภายในชุมชน ความสามารถในการทำกิจกรรมธรรมชาติ ความสามารถในการผลิตเพื่อพึ่งตนเองและอื่นๆ

ปัจจัยที่มีผลต่อการพึ่งตนเอง หมายถึง สิ่งต่างๆที่จะส่งผลกระทบต่อการพึ่งตนเองของชาวชุมชนศีระะอโศก เช่น ศาสนา ผู้นำกลุ่ม บุคลากรในชุมชน กิจกรรมเพื่อการพึ่งตนเอง เป็นต้น